

PASAJ

Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'nda Popülizmin İzini Sürmek

Onur Özger* - Pelin Doğan**

Öz

Popülizme dair ana akım kavrayışlar, pejoratif bir kuramsal hat sunar ve siyasetin inşasında toplumları aktör olarak tanımaz. Eleştirel bir kavrayış ile yapılacak popülizm okuması ise siyasete içkin toplumsal etkenleri anlayabilmeye imkân tanır. Bu bağlamda Ernesto Laclau, popülizm kuramsallaştırmasıyla, toplumsal taleplerin belirleyiciliğini gözeterek daha bütünlüklü bir politik kavrayış sunar. Bu makalenin amacı, Laclau'nun popülizm kuramını ve popülist söylem çözümlemesini takip ederek, Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'ndaki halk inşa pratiklerinin nasıl kurgulandığını açığa çıkarmaktır. Analiz bağlamında bu oyunun seçilmesinin sebebi, dönemin sosyo-ekonomik arka planını ve politik atmosferini yansıtır olmasındır. Oyunda; sınıfsal eşitsizlikler, toplumsal itirazlar ve yönetim krizleri tarif edilmiş ve dönemin popülist siyaset stratejisine dair ipuçları da yer edinmiştir.

Anahtar Sözcükler: popülizm, Laclau, Haldun Taner, *Keşanlı Ali Destanı*, lider kültü ve toplumsal faillik.

---

* Kadir Has Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü, Doktora Öğrencisi.
onurozger90@gmail.com ORCID: 0000-0003-3002-5957

** Munzur Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Öğretim Üyesi.
pelindogan@munzur.edu.tr ORCID: 0000-0002-6391-3523

The Traces of Populism in Haldun Taner's *Keşanlı Ali Destanı*

Abstract

Mainstream theories of populism offer a pejorative theoretical framework and do not confer agency upon the societies in the construction of politics. A critical populist discourse analysis allows us to fully comprehend the social factors inherent in politics. Against this backdrop, Ernesto Laclau's critical conceptualisation of populism proposes a more comprehensive political understanding regarding the decisive function of social demands. Drawing upon Laclau's theory of populism and populist discourse analysis, this paper aims to explore the ways in which the practices in the construction of the people are fictionalised in the play *Keşanlı Ali Destanı* (1962) by Haldun Taner. The play strikingly manifests class inequalities, social objections, and government crises, with particular attention to the socio-economic background and political atmosphere as well as the populist political strategies of the period.

Key Words: populism, Laclau, Haldun Taner, *Keşanlı Ali Destanı*, the leader cult and social agency.

Giriş

Keşanlı Ali Destanı, Haldun Taner'in yönetenler ile yönetilenler, bir başka deyişle "elitler" ve "halk" arasındaki gerilimi kurguladığı politik bir tiyatro oyunudur. Oyunda farklı toplumsal kesimlerin mağduriyetleri belirgin bir şekilde dikkati çeker. Müesses nizam ve onun iktidar araçları, bu mağduriyetlerin failidir (Yüksel, 2000, s.107-108). Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan ve 1950'lere geldiğinde hız kazanan gecekondulaşma olgusu, dönemin ekonomik ve siyasal gelişmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Büyüyen makineleşme ve sanayileşme neticesinde topraksız kalan köylüler, kırsal alanlardan büyük kentlere iş bulma umuduyla göç eder. Fakat umulanın aksine, kent merkezinin uzağındaki ruhsatsız, yasal olmayan, sağlık koşullarından yoksun bölgelere yerleşerek, büyük kentin çeperlerinde sıkılaşan hayatlara mahkûm olurlar (Yüksel, 1986, s.69).

Keşanlı Ali Destanı, bu sosyo-ekonomik arka planın hikâyesi olarak göze çarpar. Oyun, farklı iktidar odakları tarafından ezilmiş

toplumsal kesimlerin, çeşitli mitler ile Keşanlı Ali'yi lider olarak inşa etmesi üzerine kuruludur. Keşanlı Ali'nin, toplumsal taleplerin açtığı söylemsellik alanına siyasetini yerleştirmesi ve akabinde güç erkine dönüşmesi oyun boyunca takip edilir (Taner, 2015). Bu çalışmada, Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*, Ernesto Laclau'nun sunduğu popülizm kuramı ve yine bu kuramsal hattın sunduğu çözümleme yöntemiyle analiz edilecektir. Amaçlanan, *Keşanlı Ali Destanı*'ndaki popülist inşa pratiklerini açığa çıkarmak ve dönemin siyasi ve toplumsal yapısıyla olan ilişkisini deşifre etmektir. Bu kapsamda, toplumsal taleplerin siyaset kurucu potansiyelini gösterebilmek de hedeflenmektedir.

Popülizmin Kavramsal Veçheleri

Popülizmi kavramaya dair girişilecek bir çaba hem iç içe geçmiş hem de birbirleriyle çatışan tanımlar silsilesiyle karşı karşıya kalacaktır. Popülizm; politik bir strateji midir, ideoloji midir, yoksa sadece retorikten mi ibarettir? Diğer yandan, farklı toplumsal grupların konsolidasyonu mudur? Görünen o ki soruların çeşitliliği, aynı zamanda popülizme dair kavrayışların çeşitliliğine işaretler.¹ Bununla birlikte, tüm bu çeşitliliğin ortaklaştığı nokta, popülizm için “antagonizma”nın gerekliliği bilgisidir. “Elitler” ve “halk” kategorileri arasına çekilen bu sınır (antagonizma), politik ve popülist olanın ancak karşıtlık üzerinden yükselebileceğini anlatır. Lakin, antagonizma bağlamında farklı kavrayışların gösterdiği uzlaş, asıl ayrımı gölgeleyememektedir: Popülizmi pejoratif bir perspektifle okumak ya da halkın politik inşasının söylemsel formu olarak okumak. Bu iki yaklaşım; ana akım ve eleştirel olarak kategorize edilebilir. Ayrıca, bu iki temel yaklaşımın altında farklı paradigmlar da doğmuştur (Taggart, 2004).

¹ Kavramsal çeşitlilik için bkz. E. Laclau, *Popülist Akıl Üzerine*, Çev. Nur Betül Çelik, Epos Yayınları, 2013; F. Finchelstein, *Faşizmden Popülizme*, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, 2019; C. Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, *Popülizm Kısa Bir Giriş*, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi, 2019; C. Mouffe, *Sol Popülizm*, Çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları, 2019; J. W. Müller, *Popülizm Nedir*, Çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları 2017; M. Canovan, *Populism*, London Junction, 1981; F. Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy*, Verso, 2005.

Popülizmi, “folklorik siyaset tarzı” olarak konumlandırılan siyaset bilimciler, kitle iletişimini ön plana çıkarır. Bu yaklaşıma göre, popülist hareketler ile topluluklar arasında klientalist bir ilişki varsayılır. Popülist olan, temsil etmeyi ve temsiliyetinin getireceği kazanımları vadeder. “Politik strateji yaklaşımı”, lider kültürünün inşasına odaklanır. Kütleleşen liderin asıl politik aktör olarak konumlandırıldığı bu yaklaşımda, toplumsal grupların failliği göz ardı edilir. Kriz dönemlerinin anlık ve eylemsel karşı çıkışı olarak popülizme yaklaşan “sosyoekonomik yaklaşım”, popülizmi konjonktürel olarak okur. İçine yerleştiği dönemin iktidar ilişkilerini gözetken bu yaklaşımın örneklerini, Latin Amerika'ya dönük popülizm çalışmalarında bulmak mümkün. “Popüler aktör yaklaşımı” ise temsili demokrasi anlayışıyla popülizm arasında bağ kurar. Bu yaklaşıma göre popülizm, toplumun yönetime müdahalesinin imkânını seçimler aracılığıyla sağlar. Son olarak “Laclau'cu yaklaşım”, halkın inşası olarak kavrar popülizmi. Söylem, bu inşa pratiğinin hegemonik mücadele alanıdır. Karşıtlıklar, yani “biz” ve “onlar” ayrımı bu alanda kurulur, yıkılır ve yeniden inşa edilir (C. Mude ve C. R. Kaltwasser, 2019).

Popülizme dair bu farklı paradigmalardan önemli bir çoğunluğunun içine yerleştiği ana akım popülizm hattı, pejoratif bir okuma olarak belirlemektedir literatürde. Federico Finchelstein'in düşünceleri bu yaklaşımı şöyle örnekler:

Popülizm ideolojik bakımdan bir sarkaç gibi hareket eder, fakat yine de bazı temel özellikleri değişmeden kalır: aşırı kutsallaştırılan bir siyaset anlayışı; yalnızca aydınlanmış liderliğin takipçilerini halkın hakiki parçası sayan bir siyasi ilahiyat; özsel olarak yönetici elitlerin karşısında konumlanmış bir lider anlayışı; siyasi karşıtların potansiyel (ya da fiili) vatan haini olarak görülmesine karşın henüz şiddet araçlarıyla bastırılmadığı bir düşman anlayışı; bir bütün olarak halkın ve ulus-devletin arzularının cisimleşmiş hali ve sesi olarak karizmatik lider anlayışı; yürütme organı güçlendirilirken yasama ve yürütme organlarının söylemsel düzlemde sık sık da fiilen hiçleştirilmesi; bağımsız gazeteciliği sindirmek için sergilenen sürekli çaba; aşırı milliyetçilik ve popüler kültüre, hatta şöhret kültürüne büyük önem verirken “millî düşünce”yi yansıtmayan diğer ifade biçimlerini yadsıma ve son olarak, her şeye rağmen en azından pratikte diktatöryel hükümet biçimlerini reddeden, otoriter bir anti-liberal seçimli demokrasi biçimine bağlılık (2019, s.48).

Yine bu hatta paralel olarak Müller (2017), demokrasi ile popülizm arasında bir çatışma olduğunu varsayar ve popülizmi otoriterleşen yönetimlerin siyasi stratejisi olarak anlamlandırır. Korku siyasetinin ve antidemokratik uygulamaların meşruiyet zemini olarak kavradığı popülizmin, sabit özelliklere sahip olduğunu da ileri sürer. “Halkın gerçek temsilciliği” iddiası, bu özelliklerin ilkidir. Bu özelliğine göre popülist aktör, “biz”e üstünlük, “onlar” a ise düşüklük atfeder. “Onlar”ın içine; muhalefet, azınlıklar, yabancılar gibi farklı kategoriler dâhil edilebilir ve hepsi birden kriminalize edilebilir. Popülizmin bir baskı mekanizmasının meşrulaştırıcısı olarak konumlandırıldığı ana akım kavrayışa göre bir diğer sabit özellik ise çoğulculuk karşıtlığıdır. Bu özelliğe göre, homojen toplum tasavvurunun kurulmasına olanak sağlayan popülist söylemler, azınlıklar üzerinde uygulanan baskı politikalarına da alan yaratır.

“Demokratik siyasetin semptomu” olarak popülizmi anlamlandıran Benjamin Arditi (2010) ise popülizmi demokrasinin hem sürdürücüsü hem de potansiyel tehdidi olarak sunar. Temsilî demokrasinin, bir başka deyişle sandık demokrasisinin tek tip demokrasi biçimi olarak evrenselleştirildiği toplumsal alanda böylelikle, popülizm ve demokrasi arasında ikircikli bir ilişkinin doğduğunu vurgular Arditi. Aynı zamanda, bu demokrasi modelinde popülizmi, halkı seçmen olarak inşa etmenin bir yöntemi olarak tasavvur eder.

Tüm bu yaklaşımların aksine, popülizme dair eleştirel bir kavrayış sunan Laclau'nun metodolojisinin analizde kullanılacak olmasının sebebi, toplumsal failliği göz ardı etmemesidir. Kitleleri, salt yönlendirilen kalabalıklar olarak konumlandıran ana akım yaklaşımlardan farklı olarak eleştirel kavrayış, politikanın müdahili olarak “halk” kategorisini sunar. Halk, hegemonik mücadele alanında hem inşa eden hem de inşa edilendir; politik karşıtlıkların ve eklemleme pratiklerinin işlediği söylem alanının öznesidir (Laclau ve Mouffe, 2008).

***Keşanlı Ali Destanı*'nda Halkı Aramak: Taleplerin Söylem Alanı Olarak Sineklidağ Korosu**

*Sineklidağ burası Şehre tepeden bakar
Ama şehir irakta Masallardaki kadar*
(Taner, 2020, s.20)

“Yırtık çuvallar”, “ipe dizilmiş fanilalar” ve “uzun donlarla” çevrili bir gecekondu kasabası olan Sineklidağ'da kurulan oyun, takdim sahnesiyle açılır. Seyircinin/okuyucunun sahnede gördüğü ilk karakter, şarkı söyleyerek sahneye doğru ilerleyen Hidayet adlı “raşitik” ve “kambur” bir çocuktur (Taner, 2015, s.15). Sahnede görülen ilk karakterin bedensel formundaki bozukluğun öne çıkması, toplumsal dair ipucu veriyor gibidir. Hidayet'in kamburunun bir nevi, çeşitli sömürü mekanizmaları altında yoksullaşan halkın kamburu olduğu söylenebilir. Bu sahne kurgusu ve karakter, ihtiyaçları ya da talepleri karşılanmamış “dezavantajlı” toplumsal kesimlerin göstereni olarak belirir. Nitekim takdimin ilerleyen kısmında Nuri karakterinin sözleriyle, yoksulluğun yarattığı dezavantajlar göze çarpar:

Bir yanımız mezbele
Bir yanımız yokuş yar
Önümüzden sel gibi
Şır şır akar lağım lar (Taner, 2015, s.19).

Ernesto Laclau (2013), kitleleri ya da toplumsal grupları sürüklenen kalabalıklar olarak kavramak yerine, politikanın kurucu failleri olarak konumlandırır. Toplumsal grupların, politik fail olma yolundaki ilk adımları ise “talep”leri olur. Karşılanmamış taleplerini ve mağduriyetlerini seslendirmeye başladıkları anda politika inşasının paydaşı olurlar. Seslendirilen talepler, mağduriyetlerin faileri olan iktidar odaklarına yönelir. Böylelikle, karar vericiler ve toplumsal gruplar arasında, talepler aracılığıyla bir karşılaşma alanı ortaya çıkar. Bu karşılaşma alanı, hegemonik mücadelenin belirceği söylemsellik alanıdır aslında. Devletin ve diğer iktidar ağlarının yönetim krizinin sürekliliği ve bunun sonucu olarak beliren toplumsal tahribatlar, kitlesel bir itirazın doğmasına yol açar. Bu yönetim krizi sayesinde, fark-

lı toplumsal kesimler birbirlerine yaklaşır, çeşitli taleplerini birbirine eklemeler; nihayetinde ortak bir söylem alanı inşa eder.

Taner, oyununda bu toplumsal söylem alanını “koro” ile temsil eder. Farklı toplumsal kesimlerden oluşan fakat tek bir ses olan koro, oyun boyunca sıklıkla kendini gösterecektir. Koro; farklı cinsiyetten, etnisiteden, meslekten, yaştan kesimleri kapsar. Hepsinin ortaklığı yoksulluklarıdır. Koronun “[ç]apaçul ve döküntü” halleri yoksulluktaki özdeşliğin işaretidir (s.16). Koronun, “Lazı, Kürdü, Pomağı, Maraşlısı, Vanlısı, Erzincanlısı, Kemahlısı hepsi kader yoldaşı” söyleminden, birbirlerinin mağduriyetlerinden haberdar olduklarını anlıyoruz (s.19). Hepsinin kader yoldaşı olduğuna dair vurgu, iktidar ilişkilerinin seyirinde bir “mağduriyet özdeşliği”nin oluştuğunu gösterir.

Laclau'nun popülizm için ilk koşul olarak belirlediği, iktidar odaklarına yönelen “toplumsal talep”, kitlelere dönük “kalabalık” kavrayışını yerinden eder. Zira, kitleleri kalabalık olmaktan çıkarıp, politize eden talepler, onların siyasi pratikleridir. Bu siyasi pratikler, güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri ifşa etme potansiyeline sahiptir (Laclau, 2005). Bununla birlikte, popülist siyasetin doğması ve siyasi pratiklerin etkinleşmesi için talepler tek başına yeterli değildir. Bir diğer koşul, hegemonya olarak popülist siyaset alanının da doğması için gerekli olan “eşdeğerlik mantığı”dır. Karşılanmamış farklı taleplerin birbirine eklenmesi olarak açığa çıkan bu mantığın oluşması, “popülist moment”in ortaya çıktığına da işarettir (Mouffe, 2010). Yani, farklı toplumsal kesimler karşılanmamış talepleri aracılığıyla birbirlerini tanımaya başladığında eşdeğerlik mantığı ortaya çıkar; iktidar odaklarına itiraz için ortak bir söylem alanı yarattıklarında ise popülist moment oluşur. Sinekliadağ Korosu'nun, farklı kimlikleri temsil eden karakterlerinin birlikteliği de eşdeğerlik mantığının doğduğunu açık eder. Aynı zamanda, popülist momentin kurucu faillerinden biri olma potansiyeline de sahiptir Sinekliadağ Korosu.

Oyun ilerledikçe, seyirci/okuyucu iktidardaki failerin henüz sahnede görünmeyen varlığını hisseder. Öyle ki şişman polis karakteriyle, iktidar ya da halkın karşısındaki “elitler” sahnede ilk kez ete kemiğe bürünür:

Bana şişman polis derler
Ben nizamın bekçisi
Kol gezerim mahle sokak
Miting mi var, grev mi var
Kongre mi toplanıyor bir yerde
Hepsi kitaba uymalı
Burda oyun oynanıyorsa söz misali
Adam gibi bir oyun olmalı
Yani hissi olmalı
Milli olmalı
Hamasi, vatani, ahlaki, inzibati olmalı [...] (Taner, 2015, s.18).

Şişman polis, burada müesses nizam tarafından kabul gören “makbul” vatandaşın ve eylemlerinin tarifini yapar. Özellikle, “milli”, “vatani” ve “ahlaki” gibi vurguların, ulus-devletin “yurttaşlık” inşasını açığa çıkardığı belirtilebilir. Yurttaşlık için vurgulanan üç unsur (milli, vatani ve ahlaki), erken cumhuriyet dönemiyle inşasına başlanan homojen ulus tahayyülüne bir gönderme olarak okunabilir. Bu üç unsurun ya da homojen ulus tahayyülünün söylemsel karşılığı “sınıfsız Türk milleti”dir. Yönetici elitler için bu toplumsal kurgu, ulus-devletin sürekliliği için gereklidir (Karaömerlioğlu, 2011). Bununla birlikte, milli, vatani ve ahlaki olan bu hayali kurgu, gerçekliği olan toplumsal alanla çatışma yaşamaktadır. Zira, koronun üyeleri farklı etnisitelerdendir ve sınıfsal dezavantajlarının farkındadırlar. Öyle ki karakterlerin aidiyetleri aracılığıyla kavrayabildiğimiz farklı toplumsal kesimlerin varlığı ve bu kesimlerin “elitler”in karşısında kurduğu özdeşlik duygusu, yani “eşdeğerlik mantığı”, kendini koronun sözleriyle daha net açığa vurur:

Devlet bizlen uğraşır
Polis bizlen hırlaşır
Ağalar leş kargası
Sus parası sızdırır (Taner, 2015, s.20).

Eşdeğerlik mantığının oluşmasıyla ortaya çıkan popülist moment, siyasetin öznesi olarak “halk” kategorisinin inşasını mümkün kılar. Bu aşamada halkın inşası, Laclau tarafından “eşdeğerlik zinciri”nin kurulması olarak adlandırılmıştır. Zincir, inşa edilen halktır; zincirin halkaları ise taleplerdir. Talepleri karşılamayan ya

da mağduriyet yaratan iktidar odakları hasımdır; iktidar odaklarına/hasımlara karşı çekilen politik sınır ise “antagonizma”dır. Hasımsız ya da antagonizmasız popülist siyaset imkânsızdır. Zira “biz”in inşası, “onlar”ın inşasına koşulludur. “Onlar”; seçkindir, mağdur edendir ve devrilmesi gerekendir. “Biz” ise bu mağduriyetten doğan taleplerle özdeşleşen ve siyasete dâhil olabilir (Mouffe, 2009). Oyunda, bu eşdeğerlik mantığının “biz”i, farklı aidiyetleri olan ama yoksullukta özdeşleşen, ihtiyaçları/talepleri karşılanmamış toplumsal kesimlerdir. “Onlar” ise koronun sözlerinde yakaladığımız devlet, polis ve ağalar olarak konumlanır.

Nihayetinde, popülist momente yerleşebilecek, talepleri birbirine eklemleyerek eşdeğerlik zincirini inşa edebilecek ve antagonizmayı da içinde barındırabilecek tek bir unsura ihtiyaç kalır. Özdeşliği sağlayabilecek, hegemonik bir gösterenin ya da bir başka deyişle evrenselleşecek bir tikelin varlığı gereklidir artık. Evrenselleşen tikel ise “boş gösteren” olarak kavramsallaştırılır. Boş gösteren, birbirlerine eklenen taleplerin, yani eşdeğerlik zincirinin özdeşlik kurucusu olarak belirir. Aynı zamanda, zincir içindeki bir taleptir; fakat diğerlerinden farklılaşarak hegemonik bir yapıya bürünür. Popülist söylemin de kurucusu olan boş gösteren kapsayıcı bir işlev görür. Yani boş gösteren, tikel bir talebin evrenselliğiyle kurulur ve diğer tikel talepler arasındaki farkı/gerilimi pasifize eder (Mouffe, 2019).

Oyunda da artık tikel bir talebin evrenselleşmesine ihtiyaç doğar. Yani, Laclau ve Mouffe’un deyimiyle, boş gösteren gereklidir. Nitekim, takdimin son kısmı göstermektedir ki her ne kadar popülist bir moment ve eşdeğerlik mantığı doğmuş olsa da bu kırılmaya yerleşecek ve toplumsal kesimlerden “halk” inşa edecek bir unsur henüz eksiktir. Aslında bu eksikliğin ne olduğu, takdimin başında “kambur” Hidayet’in sahnesi ve sözleri aracılığıyla belli edilir. Nitekim bu sahnede, projeksiyon Ali’nin hapisane portresini gösterirken, Hidayet de Ali’ye yazılan destanın dörtlüklerini okumaya başlar:

Morgol gömlek giyerdi
Gümüş köstek takardı
Hafif şehla bakardı
Yaktı mı kalpten yakardı

Kaşta bıçak yarası
Yüzde Halep çıbanı
Kurşun yemiş ayağı
Belli belirsiz aksardı (Taner, 2015, s.15).

Görüldüğü üzere, oyunun başında bir lider anlatısı belirir. Ali yiğit, yaralı bir savaşçı ve karizmatik bir erkek olarak tasavvur edilir. Sevda Şener'in ifadesiyle, Keşanlı Ali "kimsesiz, terk edilmiş halkın, düzen, güven, korunma ihtiyacının yarattığı bir düş kahramanı" olarak belirir (1971, s.112). Bu bağlamda, karakterler yavaş yavaş Keşanlı Ali'yi çağdırmaya başlar. Halk Ali'yi inşa etmiştir; Ali'nin ise kendilerini yeniden inşa etmesini beklemektedirler. Böylelikle, eleştirel popülizm kavrayışından hareketle, tikel bir talep olan liderliğin, evrenselleşerek "boş gösteren"e dönüşeceği anlaşılır.

Boş Gösterenin Belirışı: Ali'nin Tikellikten Evrensel Bir Lidere Dönüşümü

Oyunda, Ali'nin sevdiği kadın Zilha'nın zalim dayısı Çamur İhsan'ı öldürmesi sebebiyle hapse girdiği ve tahliye olacağı bilgisini ediniriz. Bununla birlikte, insanları mağdur eden farklı iktidar odaklarını da görürüz. Çakal Rüstem, Teke Kâzım ve Kürt Sabri karakterlerini kabadayılar olarak tanırız ve bu karakterler, Keşanlı Ali'nin tahliye oluşundan rahatsız olurlar. Bir yandan da kasabalı tarafından retrospektif bir biçimde Keşanlı Ali miti üretilir. Bu mite göre, Ali her şeyden önce, güçlü bir erkektir ve mağdurun yanındadır. Ali'nin müte-deyyin bir kadın olan annesinin, oğlunu doğduğunda okuyup üflediği ve bu sebepten ona kurşun işlemediği efsanesi üretilir (s.29). Yanı sıra, bu efsanenin yaygınlaştırılmasıyla, destansı bir lider kültü oluşturulur:

NURİ: Basbayağı şerbetli işte. Anası Hasibe Bacı dini bütün bir kadındı. Mahalleliye mıska verir, kurşun döker, büyü yazar. Ali doğduğunda okuyup üflemiş. O gün bugün Ali'ye kurşun, bıçak işlemez... (Taner, 2015, s.29).

Farklı toplumsal kesimler, ortak bir lider göstereni etrafında daha hızlı "özdeşlik" kurabilirler. Kendi varlığını, lider inşasıyla

güçlendiren halk, böylece “eşdeğerlik zincirini” daha sürdürülebilir kılar. Eşdeğerlik zincirinin içindeki farklılıkların gerilimi, liderin varlığıyla azaltılabilir. Lider ve halk arasındaki ilişki karşılıklıdır; tek yönlü değildir. Lider, halkla ortaklaşabildiği sürece var olabilir (Lac-lau, 2013, s.71-79). Türkiye siyasetinde, liderin inşası ulusun/halkın inşasında önemli bir role sahiptir. Bu minvalde, lideri doğaüstü niteliklerle donatma çabası da açığa çıkar. Bu çabanın ilk örneği Mustafa Kemal’in, karizmatik bir lider olarak inşasında görülür: Heykeller, kahramanlık anlatıları, dini referansı olan yakıştırmalar bunlardan bazılarıdır (Ünder, 2011).

Hapisten afla tahliye olan Keşanlı Ali, büyük coşkuyla karşılanır. Ali’yi gören insanlar, müesses nizamın ve farklı iktidar odaklarının (ağalar, kabadayılar, vb.) yarattığı mağduriyetleri itiraz biçiminde ileterek, Laclau’nun popülist momentin ilk koşulu olarak sunduğu karşılanmamış ve seçkinlere yönelmiş “talep” unsurunu açığa çıkarırlar. Yan yana gelmeye başlayan farklı taleplerin, Ali’nin aktörlüğünde “eşdeğerlik zinciri”ne daha güçlü bir şekilde eklenme potansiyeli taşıdıkları söylenebilir. Ayrıca, müesses nizamın elçileri olan polislerin kalabalığı dağıtamaması, fakat Keşanlı Ali’nin tek sözüyle dağıtması dikkat çekicidir. Bu durum, oyundaki ilk hegemonik karşılaşmadır: Devlet ve Keşanlı Ali’nin karşılaşması. Bu durum özelinde, hegemonyayı tesis eden Ali olmuştur.

Talepler ve toplumsal gruplar arasındaki pasifize edilen gerilim ya da uyumsuzluk, boş gösterenlere yüklenen işlevin esas kaynağıdır. Bu bağlamda, boş gösterenler özdeşlik kurucu olarak hegemonik bir mücadeleye girer. Çünkü, hegemonik mücadelede birçok politik hareket kendi boş gösterenleriyle popüler öznesini/halkını büyütme ya da konsolide etmeyi amaçlar. Gramsci, bu hegemonya savaşında iki farklı kavramsallaştırmaya başvurur: “mevzi savaşı” ve “manevra savaşı”. Nitekim, boş gösterenler bir tür mevzi savaş için, müesses nizamın söylem kodlarından beslenerek, iktidar alanını koruma motivasyonu da taşıyabilir. Bununla birlikte, muhalif hareketlerin, iktidar alanını ele geçirmek üzere kurduğu manevra savaşının da kurucusu olabilir boş gösterenler. Bu hegemonik mücadelenin sonu yoktur. Sonu yoktur çünkü, inşa edilen halkın iç ge-

rilimi, onun müphemliğine ve yeniden inşa edilebilme potansiyeline işarettir. Yani, toplumsal bütünlüğün uzun vadede imkânsız oluşu, boş gösterenler aracılığıyla tesis edilen hegemonik mücadelenin sürekliliğini anlatır (Gramsciden akt. Barret, 2013). Keşanlı da boş gösteren işlevini yerine getirmek üzere manevra savaşına girer. Bir başka deyişle, halk seçkinlere karşı vereceği manevra savaşı için Keşanlı Ali'yi yaratmıştır.

Oyunun devamında, yaklaşmakta olan bir seçim yarışına ve hazırlıkların başlangıcına denk geliriz. Keşanlı Ali de adaydır ve politik rakipleri (Teke Kâzım, Kürt Sabri ve Çakal Rüstem) ağalar/kabada-yılardır. Tam bu noktada, halkı inşa edecek olan Keşanlı Ali'nin, aynı zamanda halkı oy çoğunluğuyla da özdeşleştireceği fikri açığa çıkar. Farklı talepleri olan toplumsal kesimlerle çıkarsal bir ilişki kurulacağı öngörüsü de okuyucu/seyircide oluşmaya başlar. Yine bu kısımda, seçim vesilesiyle başka taleplerin ya da toplumsal grupların eşdeğerlik zincirine ekleneneceğini görürüz:

NURİ: Pazar meydanından korkun olmasın. Özel sektör senden yana.
HAFİZE: Eksik etek milleti de bilirsin seni tutar (Taner, 2015, s.33).

Artık liderlik talebi, hegemonize edici evrensel bir boş gösterene dönüşmüştür. Keşanlı Ali'nin karizmatik lider olarak inşası devam ettirilmektedir ve Ali bu söylem alanını hegemonize edebilmektedir. Keşanlı, mağduriyeti olan halkın politika kurucu taleplerinden faydalanmıştır ve artık özel sektör gibi diğer alanlarla da ilişki kurmaya yönelmiştir. Bu kısmın sonlarına doğru, lider kültürünün oluşturulmasına dönük mitlerin devam ettirildiği görülür:

GAZETECİ: Ayağınız hangi kavgada sakatlanmıştı Ali Bey?
ALİ: (*Boş bulunup*) Duttan düşmüştüm küçükken. (*Toparlanır*). Ha ayağım, eski bir hikâyedir. Çok kıyasıya bir kavga idi...
SİPSİ: Hani şerbetli idi?
NURİ: Anası topuğundan tutup şerbetlemiş. Bir ordan kurşun geçer angut (Taner, 2015, s.34).

Lider kültürleri kurulurken, onlar için doğaüstü güçler ve efsanevi hikâyeler inşa edilir. Tıpkı Yunan mitolojisindeki Akhilleus gibi, Ali

de tanrısallaştırılmış bir figür olarak kurgulanır.² Aslında, anlatı böylece mitolojik bir kisveye de bürünür. Doğaüstü güçlerle donatılan karakter, tamamen kurgu olabileceği gibi, gerçek bir kişi de olabilir (And, 2007, s.29). Ali gerçek bir karakterdir, fakat üzerine kurulan mit, onu efsanevi bir kahramana dönüştürür. Böylelikle, Sinekliadağ halkı farklı değerlerini bir kenara bırakarak ortaklaştıkları yoksulluk ve maruz kaldıkları zorbalık üzerinden kurtarıcı miti oluştururlar. Keşanlı Ali'yi mitleştirerek, bir kahramana dönüştürürler.

Oyunun ilerleyen kısımlarında ise seçim propagandalarına rastlamaktayız. Keşanlı Ali ve destekçileri, “biz” ve “onlar” anlatısını temel alarak “antagonizma”yı kurmaya başlar. Bu antagonizma kurulurken, toplumsal değerlere yaslanıldığı görülür. “Onlar” bu değerlerin dışındadır. Rakip adaylar asker kaçaklığı, ayyaşlık gibi etiketlerle olumsuzlanırken, Keşanlı Ali namazını kılan, mütedeyyin biri olarak yüceltilir. Böylece, “onlar”, millî ve dini olan değerlerin karşısındayken, “biz” bu değerlerin tam içindedir. “Söylem” ile vücut bulan boş gösteren daha önce tikel bir talep iken, artık hegemoniye edici evrensel bir yapıya bürünmüştür. Bu minvalde, Keşanlı Ali seçim konuşmasını yaparken, yine kasabanın mağduriyetlerine ve taleplerine yaslanır:

ALİ: Bugün, bütün Sinekli aynasız bir açmazda bulunuyor. Damlarınızı yıkacaklar, neden? Çünkü her gün hır gü, kavga dalış. Burada birlik minganez arkadaşlar. Birlik olmayan yerde dirlik de olmaz (Tanner, 2015, s.39).

Burada liderin “birlik” söylemi, eşdeğerlik zincirinin kurulma çabasına işaret olarak gösterilir. Bu söylem, “mağduriyet anlatısı”na yaslanır. Tek Parti iktidarından sonra yönetime gelen ve 1960 darbesine kadar yönetimde kalan, Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti'yi hatırlatır Ali'nin bu tarz konuşmaları. Merkez sağa

² Ali'ye yakıştırılan hikâye, Yunan mitolojisinde, yarı tanrı Akhilleus mitine parodik bir gönderme işlevi görür. Bir efsaneye göre, Thetis oğlu Akhilleus'u henüz bebekken ölümsüzleştirmek için ölümler ülkesinde bulunan Styks ırmağına batırır ve böylelikle Akhilleus'un gövdesi “silah işlemez” hale gelir. Fakat Thetis onun topuğundan tutarak suya batırdığı için, Akhilleus yalnızca topuğundan yaralanabilir. Zira Akhilleus, Paris tarafından tek zayıf noktasi olan topuğundan vurularak öldürülür (Erhat, s.22). Oyun boyunca, Ali de lider kültü olarak benzer hikâyelerle donatılmıştır.

da miras kalan bu mağduriyet anlatısı, eski iktidarların yarattığı toplumsal tahribatlar üstüne kurulur ve böylelikle halk ile yönetime talip olanlar arasında özdeşlik kurulmaya çalışılır (Açikel, 1996). Zira, Ali de bu söylemleriyle artık ekleme stratejisini ortaya koymaya başlar:

ALİ: Söz misali şu saman çöpünü alalım. (*Çöpü kırar.*) Tek çöpü her çocuk bilem kırar. (*Bir tutam çöp alır dener.*) Ama yüz tane, bin tane, on yüz bin tane saman çöpü bir araya gelse... Sıkıysa kır bakalım! Anasını satayım, ben uzun laf edemem. Ne dediğimi anlayiverin işte (Taner, 2015, s.39).

Haldun Taner'in oyunu yazdığı tarih olan 1962'den önceki son seçilmiş iktidar, Demokrat Parti iktidarındır. Adnan Menderes, iktidara gelmeden önce "yeter söz milletin" sloganıyla seçim kampanyasını yürütmüştür ve mazlum/mağdur olarak tanımladığı milletle özdeşlik kurmaya çalışmıştır. Nihayetinde, eskinin iktidarına yani Tek Parti iktidarına karşı antagonizmayı, "mağdur millet"ten yana kurmaya çalışmıştır (Türk, 2014). Taleplerin yarattığı popülist momente siyasetini yerleştiren ve eşdeğerlik mantığının açığa çıktığı süreçte ekleme pratiğini antagonizmayla birlikte güçlendiren Ali, popülist söylemleriyle birlikte halkını inşa etmeye başlamıştır. Popülist öznenin, yani halkın inşası için her şey hazır; talep, popülist moment, eşdeğerlik zinciri, antagonizma ve boş gösteren. Talepler belirmiş ve devlet, polis ve ağa gibi iktidar odaklarına itiraz olarak yönelip, popülist momenti ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu iktidar odaklarına karşı antagonizma da kurulmuştur. Farklı toplumsal kesimler yan yana gelmiş, birbirine eklemlenmiş ve ortak bir söylem alanı (koro/eşdeğerlik zinciri) kurmuştur. Nihayetinde, liderlik talebinin "şeflik" gösterenine dönüşmesiyle tüm unsurlar tamamlanmıştır. Şeflik boş göstereni, koronun/halkın söylem alanında üretilir:

KORO: Artık bir şefimiz var
Her belayı o savar
NURİ: Şefin var mı yan gel yat
İçin ferah kafan rahat
Derdin varsa sallama
Düşünme hiç keyfine bak

Şef talihler döndürür
Şef olmazlar oldurur
Şef yağmurlar yağdırır
Şef demişler buna uyy
Suni gübre misali
Mahsul bilem açtırır (Taner, 2015, s.42-43).

Koronun şeflik anlatısı, döneminin Türkiye siyasetindeki liderlik mefhumuna gönderme yapmaktadır. 1924 Anayasası'yla birlikte Mustafa Kemal, meclisin üstünde konumlandırılmıştır. Liderin politik kararları, meclisin hareket alanlarını belirlemiştir. Liderlik kültürü inşasının siyasetteki önemi gittikçe daha da artmıştır. Öyle ki 1935'te Tek Parti tüzüğüne "şeflik" söylemi yerleştirilmiştir. Mustafa Kemal'den sonra parti lideri olan İsmet İnönü milli şef, Mustafa Kemal ise ebedi şef olarak belirlenmiştir (Koçak, 2011).

Keşanlı Ali artık muhalefette değil, iktidardadır. İktidara gelene kadar popülist bir inşa pratiğine girişen Ali'nin, iktidardayken popülizmden uzaklaşması ise an meselesidir. Nitekim, Keşanlı Ali'nin muhtarlığı kazandıktan sonra popülist siyaset formundan uzaklaşır otoriter bir siyaset formunu sahiplendiği görülür. Artık yeni mağduriyetlerin müsebbibidir. Oluşacak potansiyel taleplerin ve popülist momentin diğer tarafındaki, yani halk karşısındaki seçkine dönüşmüştür.

ALİ: *(Bir tuvalet kâğıdı rulosuna yazdığı müsveddeyi okumaya başlar.)*
Bir: Sinekli'de bir huzur rejimi kurulmuştur. Maraza çıkarıp bunu bozananın yedi ceddine düz gidilecek, evi mail-i inhidam dalgası ile yerle bir edilecek, menkul, gayrimenkul emvaline vaziyet edilecektir. Duyduk duymadık demeyin (Taner, 2015, s.44).

Keşanlı Ali'nin uzayıp giden faaliyet programı, halkı haraca bağlayan ve zorbalık içeren başka maddelerle devam eder. Zorbalığın meşrulaştırıcı söylemi ise "İttihattan Kuvvet Doğan" olur (s.44). Birlik, artık taleplerin birliği değil, korkunun birliğidir. Popülist siyaset ile korku siyaseti yer değiştirir. *Keşanlı Ali Destanı*'nda, halk ilk faildir; kahramanı ve destanı yaratandır. Başta halk Keşanlı Ali'yi inşa ederken, daha sonra Ali de halkı inşa etmeye başlamıştır. Politik faillik karşılıklıdır, lakin Ali muktedir olduktan sonra her şey deği-

şir. Artık halkı inşa etme motivasyonunun yerini, kontrol etme ve denetleme motivasyonu almıştır. Popülizmin yerini, otoriteryanizm almıştır.

Keşanlı Ali'nin politik dönüşümünün, dönemin politik arka planını sunduğu da söylenebilir. Muktedir olanın sürekli değiştiği ve her yeni gelenin yeni toplumsal tahribatların da müsebbibi olduğu bir atmosferi yansıtır bu dönüşüm. Bu bağlamda, Politikacı karakterinin oyuna dâhil oluşu önemlidir. Politikacı, kendini tanıtan ilk sözleriyle, Türkiye siyasetindeki hızlı dönüşümü de anlatmış olur. Politikacı, İttihat ve Terakki'den 1960 darbesine kadar, hep yer değiştirmiştir; hep muktedirlerin yanında yer almıştır. Toplumsal grupları halk olarak değil, seçmen olarak gören politikacı; Keşanlı Ali'nin halkının oyuna talip olmak için gelir (Taner, 2015, s.61-65). Nihayetinde, halkın lider inşasından, liderin seçmenine evrilmiştir politik atmosfer.

Her halükârda halk yine de Keşanlı Ali anlatısından vazgeçmez. Çünkü Keşanlı Ali'yi halk yaratmıştır; yani halk politik aktördür ve bunun farkındadır. Aslında her biri Keşanlı Ali'dir (Temel, 2014, s.44-45). Yani halk yeni bir Keşanlı Ali, yeni bir özdeşlik kurucu, yeni bir popülist moment yaratma gücüne de sahiptir. Öyle ki muktedirler ve halk arasındaki gerilim, politikanın sonu olmayan doğasına işaretir.

Sonuç

Anlaşılan o ki *Keşanlı Ali Destanı*'nda Türkiye siyasal hayatında ki popülist stratejinin kodları deşifre edilmiştir. Taner oyunu 1962'de yazmıştır. Bu tarihe kadar, daha doğrusu 1960 darbesine kadar, Tek Parti halkçılığı ve Demokrat Parti popülizmi, Türkiye siyasetindeki popülist stratejiye dair izlek sunmaktadır. Kurtuluş Savaşı sürecinden iktidar olduğu ana kadar farklı toplumsal kesimlerin işgalden kurtulma talebine yaslanan, popülist bir söylemsel strateji kurup bu toplumsal kesimlerden halk inşa eden politika yapıcılar, Tek Parti yönetimiyle birlikte otoriter bir yönetim stratejisine geçiş yapmıştır. İktidarda popülizmden, yani halk taleplerinden uzaklaşan, seçkin bir yönetim tarzını benimseyen ve toplumsal alanın farklılıklarını homojenize etmeye çalışan bir yönetim tarzı öne çıkmıştır (Çelik,

2011). Benzer şekilde, Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti de “yeter söz milletin” sloganıyla yola çıkmış ve muhalefetteyen toplumsal kesimlerin mağduriyetleri ile taleplerine yaslanmış; Tek Parti elitlerine karşı antagonizma kurmuştur. Bariz bir şekilde popülist bir strateji izleyen Menderes, iktidara geldikten sonra ise süreç içerisinde otoriterlermiş ve popülist pratiklerini azaltmıştır (Demirel, 2013).

Keşanlı Ali Destanı'nın popülist ya da Türkçe tabiriyle halkçı siyaset tarzını çok net bir şekilde işlediği söylenebilir. Oyun, yazıldığı dönem itibarıyla, siyasal ve toplumsal alanların kesişimlerini de açık bir şekilde yansıtmıştır. Tarihsel arka plandaki politika yapıcıların popülist siyaset serüvenleri ve iktidardaki dönüşümleri, Keşanlı Ali karakterinin liderlik hikâyesine yansımıştır. “Şeflik” (Mustafa Kemal’in ebedi şefliği, İnönü’nün millî şefliği), Keşanlı Ali’nin lider kültürüne dönüşme sürecine de aktarılmıştır.

En nihayetinde, oyunun, Türkiye siyasetindeki popülist nüveleleri açığa çıkardığı belirtilebilir. Haldun Taner, iktidara talip olanların, toplumsal kesimlerin değerleri ve taleplerini birbirine eklemlediği ve kurtarıcı miti olarak liderlik boş göstereniyle hegemonik mücadeleye giriştiği bir siyaseti anlatır. İktidara gelen, süreç içinde halkla çatışmaya başlar ve yeni popülist momentlerin doğmasına aracılık eder. Halk müphem kalır; sürekli yeniden inşa eder ve inşa edilir.

KAYNAKÇA

Açıknel, F. (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70, 153-198.

And, M. (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitolojyası*. İstanbul: Yapı Kredi.

Arditi, B. (2010). *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon*. Emine Ayhan (Çev.). İstanbul: Metis.

Barret, M. (2013). İdeoloji, Siyaset, Hegemonya: Gramsci’den Laclau ve Mouffé’a. Sibel Kibar (Çev.). Slavoj Zizek (Der.), *İdeolojiyi Hatırlamak* (s.372-378). Ankara: Dipnot.

Çelik, N. B. (2011). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem. Ahmet İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm* (s.75-84). İstanbul: İletişim.

Demirel, T. (2013). Demokrat Parti. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm* (s.480-529). İstanbul: İletişim.

Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi.

Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme*. Ali Karatay (Çev.). İstanbul: İletişim.

Karaömerlioğlu, M. A. (2011). Tek Parti Döneminde Halkçılık. Ahmet İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm* (s.272-283). İstanbul: İletişim.

Koçak, C. (2011). Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef. Ahmet İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm* (s.119-1334). İstanbul: İletişim.

Laclau, E. (2005). Populism: What's in a Name?. Francisco Panizza (Der.), *Populism and the Mirror of Democracy* (s.32-49). New York: Verso.

Laclau, E. (2013). *Popülist Akıl Üzerine*. Nur Betül Çelik (Çev.). Ankara: Epos.

Laclau, E. ve Mouffe, C. (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Ahmet Kardam (Çev.). İstanbul: İletişim.

Mouffe, C. (2009). *Demokratik Paradoks*. A. Cevdet Aşkın (Çev.). Ankara: Epos.

Mouffe, C. (2010). *Siyasal Üzerine*. Mehmet Ratip (Çev.). İstanbul: İletişim.

Mouffe, C. (2019). *Sol Popülizm*. Aybars Yanık (Çev.). İstanbul: İletişim.

Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2019). *Popülizm: Kısa Bir Giriş*. S. Erdem Türközü (Çev.). İstanbul: Nika.

Müller, J. W. (2017). *Popülizm Nedir*. Onur Yıldız (Çev.). İstanbul: İletişim.

Şener, S. (1971). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi, Kültür Sorunları (1923-1970)*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCE.

Taggart, P. (2004). *Popülizm*. Barış Yıldırım (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Taner, H. (2015). *Keşanlı Ali Destanı*. İstanbul: Yapı Kredi.

Temeltaş, G. (2014). Unutulmaz Keşanlı Ali Destanı Temsili - Haldun Taner'in 27 Ayak İzlerinden 1960'lı Yıllar - Keşanlı Ali Destanı'nı Yeniden Sahneleme Denemesi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 38, 27-51.

Türk, H.B. (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim.

Ünder, H. (2011). Atatürk İmgisinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. Ahmet İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm* (s.138-155). İstanbul: İletişim.

Yüksel, A. (1986). *Haldun Taner Tiyatrosu*. Ankara: Bilgi.

Yüksel, A. (2000). *Sahneden İzdüşümler: 1975-2000*. İstanbul: Mitos Boyut.